

EL PACTISME A CATALUNYA: UNA CONCEPCIÓ DUAL DE LA COMUNITAT POLÍTICA¹

Tomàs de Montagut Estragués
Pere Ripoll Sastre
Universitat Pompeu Fabra

Resum

El present article ofereix una definició historiogràfica del pactisme, el qual fou model institucional, doctrina i pràctica present a Europa des de l'alta edat mitjana i actuà com a contrapunt del concepte modern de *sobirania monàrquica* de l'estat absolutista dels segles XVI i XVII. La raó és que els models d'Anglaterra i dels Països Baixos van donar preeminència al parlament després d'un procés històric de confrontació amb l'absolutisme del monarca. Com a doctrina institucional, el pactisme va trobar a Catalunya una de les formulacions més elaborades. Es defineixen, doncs, els elements constitutius del pactisme jurídic català, derivat de la construcció romanista del *ius commune* i dels treballs interpretatius, com també del dret públic primerenc construït pels juristes. Es diferencien, també, diferents tipus i graus de *iurisdictio* (senyoria), universals, generals i especials, i es defineixen conceptes com ara «*populus*», «*constitutio populi*», «*imperium*» i *contrafaccions*. Per altra banda, es fa un aclariment dels diferents instruments legals a disposició de la Cort General per a la promulgació de les lleis (constitucions, capítols de cort i actes de cort), la limitació del poder reial, la composició de la Generalitat (el General de Catalunya) i el paper dels tres estaments de Catalunya (braços). A més, s'aprofundeix en el procediment de creació de constitucions que va ser establert durant la Cort General de Montsó del 1585, alhora que es destaca la localització recent del *Llibre de vuit senyals*, manuscrit que ens permet una datació millor dels orígens de la institució (1289, 1291, 1359 i 1376), com també un coneixement millor del seu objectiu financer, dels seus procediments i de les seves proteccions. Finalment, aquest article introdueix la noció de la concepció dual de la comunitat política com a tesi interpretativa vàlida que dona sentit de manera comprensiva al procés de desenvolupament del dret públic català medieval.

1. Aquest treball reposa sobre la versió catalana de l'article publicat en línia de Tomàs de MONTAGUT i Pere RIPOLL, «“Pactism” in Catalonia: a dual conception of the political community», *Journal of Catalan Intellectual History* (JOCIH) (ISSN: 2014-1564; DOI: 102478/jocih-2019-0012), núm. 12 (2019-2020), p. 8-24, i s'emmarca en el si del projecte de recerca de referència, «Conflictos singulares para juzgar, arbitrar o concordar (siglos XII-XX)» (codi: PID2020-117702GA-I00/MICIN/AEI/10.13039/501100011033), finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació i l'Agència Estatal d'Investigació.

Paraules clau: pactisme, dualisme polític, monisme polític, reicentrisme, iuscentrisme, *iurisdicció*, *populus*, monarquia, *ius commune*, Catalunya, Corts, dret parlamentari, Constitucions, Tribunal de Contrafaccions, observança del dret, Generalitat, limitació del poder, donatiu de Corts, generalitats, diputats generals, diputats locals, regent del General, imposicions, deute públic, Corona d'Aragó, jurament de la Unió, *Llibre de vuit senyals*, fiscalitat.

EL PACTISMO EN CATALUÑA: UNA CONCEPCIÓN DUAL DE LA COMUNIDAD POLÍTICA

Resumen

El presente artículo ofrece una definición historiográfica del pactismo, que fue modelo institucional, doctrina y práctica presente en Europa desde la alta edad media y actuó como contrapunto del concepto moderno de *soberanía monárquica* del estado absolutista de los siglos XVI y XVII. La razón es que los modelos de Inglaterra y de los Países Bajos dieron preeminencia al parlamento después de un proceso histórico de confrontación con el absolutismo del monarca. Como doctrina institucional, el pactismo encontró en Cataluña una de las formulaciones más elaboradas. Se definen, pues, los elementos constitutivos del pactismo jurídico catalán, derivado de la construcción romanista del *ius commune* y de los trabajos interpretativos, así como del derecho público temprano construido por los juristas. Se diferencian, también, diferentes tipos y grados de *iurisdicció* (señoría), universales, generales y especiales, y se definen conceptos como «*populus*», «*constitutio populi*», «*imperium*» y *contrafaccions*. Por otro lado, se aclaran los diferentes instrumentos legales a disposición de la Corte General para la promulgación de las leyes (constituciones, capítulos de corte y actas de corte), la limitación del poder real, la composición de la Generalitat (el General de Catalunya) y el papel de los tres estamentos de Cataluña (brazos). Además, se profundiza en el procedimiento de creación de constituciones que fue establecido durante la Corte General de Monzón de 1585, al mismo tiempo que se destaca la localización reciente del *Llibre de vuit senyals*, manuscrito que nos permite una mejor datación de los orígenes de la institución (1289, 1291, 1359 y 1376), como también un conocimiento mejor de su objetivo financiero, de sus procedimientos y de sus protecciones. Finalmente, este artículo introduce la noción de la concepción dual de la comunidad política como tesis interpretativa válida que da sentido de manera comprensiva al proceso de desarrollo del derecho público catalán medieval.

Palabras clave: pactismo, dualismo político, monismo político, reicentrismo, iuscentrismo, *iurisdicció*, *populus*, monarquía, *ius commune*, Cataluña, Cortes, derecho parlamentario, Constituciones, Tribunal de Contrafaccions, observanza del derecho, Generalitat, limitación del poder, donativo de Cortes, generalidades, diputados generales, diputados locales, regente del General, imposiciones, deuda pública, Corona de Aragón, juramento de la Unión, *Llibre de vuit senyals*, fiscalidad.

PACTISM IN CATALONIA: A DUALITY CONCEPTION
OF THE POLITICAL COMMUNITY

Abstract

This article gives a historiographic definition of «pactism» that became a model followed by institutions, a doctrine and a practice in Europe in the High Middle Ages and acted as a counterbalance to the modern concept of «monarchical sovereignty» of the 16th a 17th century. The reason is that the English and Dutch models gave pre-eminence to the Parliament after a historical confrontation with the monarchical absolutism. The Institutional pactism concept, in Catalonia, was one of most elaborate. So, it establishes the fundamental items of the Catalan juridical pactism, off shoot of the romanist *ius commune* and the interpretative studies, and also off the initial public law, developed by the lawyers. It distinguishes different kinds and degrees of *iurisdictio*, universal, general and special and it defines concepts such as «*populus*», «*constitutio populi*», «*imperium*» and *counterfeits*. On the other hand, it points out, the different legal instruments that the Generals Courts have, to promulgate laws (constitutions, court chapters and court acts), the limits of the royal authority, the composition of the Generalitat (General de Catalunya) and the role of the three ranks in Catalonia. Furthermore, it explores the procedure for the creation of constitutions, that was established during the Montsó General Court in 1585, while pointing out the recent discovery of the manuscript *El llibre de vuit senyals*, that allows us to determine a more accurate date of the origin of the institution (1289, 1291, 1359 i 1376), and a clearer knowledge of it's financial goals, it's procedures and protections. Finally, this article introduces the notion of the duality concept of the political community as a well-founded interpretative thesis that makes sense, in a comprehensible way, of the evolution of the Catalan public law in the Middle Ages.

Keywords: pactism, political duality, political monism, monarchy centrism, iuscentrism, *iurisdictio*, *populus*, monarchy, *ius commune*, Catalunya, Courts, parliamentary law, Constitutions, Couterfeit Court, observance of the law, Generalitat, limitations of power, donation of Courts, generalitats, general member, local members, charges, public debt, Aragon Crown, Union oath, *Llibre de vuit senyals*, taxation.

LE PACTISME EN CATALOGNE: UNE CONCEPTION DUELLE
DE LA COMMUNAUTÉ POLITIQUE

Résumé

Cet article propose une définition historiographique du pactisme, modèle institutionnel, doctrine et pratique présente en Europe depuis le haut Moyen âge et qui fut un contrepoint au concept moderne de *souveraineté monarchique* de l'État absolutiste des XVIe et XVIIe siècles. La raison en est que les modèles de l'Angleterre et des Pays-Bas donnent la primauté au parlement après un processus historique d'opposition à l'absolutisme du monarque. En tant que

doctrine institutionnelle, le pactisme trouva en Catalogne l'une des ses formulations les plus élaborées. Cet article aborde donc les éléments constitutifs du pactisme juridique catalan, issu de la construction romaniste du *ius commune* et des travaux d'interprétation à son sujet, de même que du droit public précoce élaboré par des juristes. Il distingue également plusieurs types et degrés de *iurisdictio* (*senyoria*, en catalan): universels, généraux et spéciaux, et il définit des concepts tels que «*populus*», «*constitutio populi*», «*imperium*» et *contrefaçons*. D'autre part, il précise les différents instruments légaux dont disposait la Cort General pour la promulgation des lois (constitutions, *capítols de cort et actes de cort*), la limitation du pouvoir royal, la composition de la Generalitat (le General de Catalogne) et le rôle des trois *estaments* de Catalogne (*braços*). De plus, il aborde plus en détail le mode de création de constitutions qui fut établi à la Cort General de Montsó de 1585 et souligne la récente localisation du *Llibre de vuit senyals*, manuscrit qui permet de mieux dater les origines de l'institution (1289, 1291, 1359 et 1376) et de mieux connaître son objectif financier, ses procédés et ses protections. Enfin, cet article introduit l'idée de la conception duelle de la communauté politique en tant que thèse interprétative pertinente qui donne un sens global au processus de développement du droit public catalan médiéval.

Mots-clés: pactisme, dualisme politique, monisme politique, reicentrisme, iuscentrisme, *iurisdictio*, *populus*, monarchie, *ius commune*, Catalogne, Corts, droit parlementaire, Constitutions, Tribunal de Contrefaçons, observance du droit, Generalitat, limitation du pouvoir, donation de Corts, généralités, députés généraux, députés locaux, régent du Général, impôts, dette publique, Couronne d'Aragon, serment à l'Union, *Llibre de vuit senyals*, fiscalité.

L'any 1954 el mestre de la nova i moderna historiografia catalana, Jaume Vicens Vives, va publicar un assaig històric intítulat *Notícia de Catalunya*,² on dedicava el capítol cinquè al tema del pactisme. El llibre de Vicens va esdevenir un clàssic, una obra de referència per a qui pretenia conèixer l'esperit social de Catalunya i la mentalitat que afaiçonava la seva identitat com a poble. De fet, per por a la censura franquista, aleshores ben activa, va prescindir del títol que ell volia donar al llibre, *Nosaltres els catalans*, que només apareixerà com a subtítol en la segona edició.

En aquesta segona edició,³ augmentada i corregida, el capítol cinquè —sobre el pactisme— s'inscrivía en l'apartat de «les il·lusions», dins de la nova divisió tripartida que establía Vicens Vives en la seva obra entre:

a) «Els elements»: el català, la terra, l'eina i la feina, les classes socials dirigents i l'Església.

b) «Les il·lusions»: pactisme, imperi i llibertat, Hispània.

c) «Les dificultats»: l'Estat, les revolucions i la psicologia col·lectiva.

Aquesta visió general del pactisme com a mentalitat es configurava com una tria il·lusionada i col·lectiva dels catalans que permetia explicar, en part, la seva història comunitària o nacional, des de l'època medieval fins a la contemporània. El pactisme va tenir una gran transcendència política en el moment de donar una significació històrica i jurídica a la posició de Catalunya dins d'Espanya. Tanmateix, no és aquesta visió actualitzada del pactisme, com a categoria genèrica, la que ens interessa per a la nostra reflexió com a grup de recerca interessat a esbrinar el significat del pactisme dins de la cultura jurídica europea, sinó més aviat aquella altra que el professor Víctor Ferro va anomenar el *pactisme específic*, és a dir:

[...] aquella pràctica i doctrina institucional, característica en diversos graus de tot l'Occident medieval i de bon tros del modern, que, com justament s'ha dit, trobà a Catalunya durant segles la seva consagració més conseqüent, la seva formulació més elaborada o, almenys, una de les que més.⁴

Com se sap, a l'Europa de l'alta edat mitjana el procés creixent de ruralització de les societats, que ja es produïa des de la darrera època de l'Imperi romà d'Occident

2. J. VICENS VIVES, *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Destino, 1954.

3. En la segona edició, en català, l'autor incorpora tres capítols nous i en reforma d'altres. Vegeu-la a: JAUME VICENS I VIVES, *Notícia de Catalunya: Nosaltres els catalans*, Barcelona, Vicens-Vives, SA, 2010 (1a ed.: 1960).

4. Cfr. VÍCTOR FERRO POMÀ, *Algunes reflexions sobre el pactisme*, text de la conferència inèdita feta a la Universitat de Barcelona, circa 1989, i VÍCTOR FERRO POMÀ, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 137-138. Sobre les arrels medievals de la identitat de Catalunya com a poble, vegeu: FLOCEL SABATÉ, «The Medieval Roots of Catalan Identity», a FLOCEL SABATÉ (ed.), *Historical analysis of the Catalan identity*, Berna, Peter Lang, 2015, esp. p. 89-104.

(desaparegut el 476), va provocar una crisi del poder públic general de les monarquies germàniques i l'esclat del feudalisme i del règim senyorial basat en la poliarquia dels barons nobles i eclesiàstics.

En aquest context i a partir del segle VIII, triomfarà de manera hegemònica una concepció subjectiva del dret.⁵ Els cristians, amb la vivència totalitària de la fe, fan que les societats esdevinguin teocèntriques. Déu té tot el poder (natural i sobrenatural), és pantocràtor i és el creador de totes les coses i, per tant, també del dret.

Altrament, en aquesta època hi ha una confusió entre el dret natural i el dret positiu. El dret se situa dins de cada individu, el qual està facultat per a descobrir, declarar i afirmar el seu dret per ell mateix. Com recullen la divisa del Regne Unit de Gran Bretanya i alguna inscripció de les seves monedes, «Dieu et mon droit». Quan algú és incapaç d'afirmar el seu propi dret directament perquè hi ha un litigi o un conflicte de pretensions amb altres subjectes que afirmen drets antagònics, els homes altmedievals tenen tres vies de possible solució de la controvèrsia: *a*) aplicar directament la pròpia força per tal d'imposar la seva voluntat com a dret amb la guerra privada o amb la venjança de la sang, manifestacions totes elles d'un règim d'autotutela o de justícia vindicàtoria;⁶ *b*) plantejar la causa davant dels millors i majors de la comunitat (nobles, eclesiàstics i/o prohoms) perquè valorin les proves ordinàries o, si no n'hi ha, les ordàliques, atès que són ells qui coneixen millor els usos, usatges i costums populars de les localitats o del territori; i *c*) negociar un acord amb la part contrària i formalitzar el resultat en unes *communie* o *convenientie*, és a dir, en uns pactes fruit d'una determinada negociació que es reblarà amb el jurament mutu de fidelitat.⁷

És en aquests pactes feudals basats en la fe, que restauren la pau; que organitzen empreses bèl·liques, de repartiment del botí i de conquestes territorials; que posen fi a la violència i als conflictes entre senyors feudals i els seus grups de vassalls, de fidels, d'homes, d'afins o de propparents obligats pels vincles de la sang o de la terra. És en totes aquestes figures jurídiques convencionals on podem veure els orígens o els antecedents més immediats del pactisme medieval europeu. És la visió del pactisme com a institució política d'uns poders socials ascendents que es basa en la negociació i en el

5. Cfr. Riccardo ORESTANO, *Introduzione allo studio del diritto romano*, Bolonya, Il Mulino, 1987, p. 323 i seg.

6. Cfr. Ignasi TERRADAS SABORIT, *La justicia más antigua: Teoría y cultura del ordenamiento vindicatorio*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2019, par. 10-12.

7. Cfr. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Pactar i transaccionar a Catalunya: l'usatge de Barcelona *Communie et Convenientiae*», a M. T. FERRER, J. M. MOEGLIN, S. PÉQUIGNOT i M. SÁNCHEZ (ed.), *Negociar en la Edad Media / Négocier au Moyen Âge*, Madrid i Barcelona, CSIC, Institución Milá y Fontanals i Casa de Velázquez, 2005, p. 27-43 (Anejos del Anuario de Estudios Medievales; 61). En general, per a una historiografia de les *convenientiae* catalanes fins al nostre segle cfr. Adam J. KOSTO, *Making agreements in medieval Catalonia: Power, order, and the written word, 1000-1200*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 19-26.

consens,⁸ sí; però també en el reicentrisme⁹ i en la vinculació de les persones amb l'ordre de les coses. Es tracta d'un acord intersubjectiu entre les parts que actuen de bona fe i que es comprometen a observar els compromisos assolits com a drets. S'obliguen per decisió pròpia i lliure. Per a dir-ho d'una altra manera, aquest dret pactat és un *elet* (elecció) de la seva voluntat particular, lliure i subjectiva, que pot quedar anul·lat si es trenca el pacte de la fe recíproca per una ofensa o malifeta comesa, per no observar els usos i costums de la comunitat.¹⁰

Amb la reforma gregoriana de l'Església impulsada pel papa Gregori VII i concretada en el seu *Dictatus papae* (1075)¹¹ i amb l'aparició posterior de la Universitat de Bolonya a finals del segle XI, es produirà una renovació de la ciència jurídica per part dels juristes lletrats que estudien i interpreten aquell dret civil dels romans retrobat i en desús o poc usat fins aleshores i que havia fet compilar l'emperador Justinià en el segle VI. És un nou dret civil¹² que es complementarà amb el dret canònic¹³ i que per raó de la seva *interpretatio* jurisprudencial aviat s'anomenarà *ius commune*. Es tracta d'un nou dret civil molt idoni per a les societats urbanes renaixents que sorgeixen amb

8. Cfr. Paolo GROSSI, *El orden jurídico medieval*, Madrid, Marcial Pons, 1996, p. 246: «Sin embargo, debe quedar claro: el consensualismo es aún un horizonte lejano y será necesaria una gran revolución antropológica —la humanista— para que encuentre el terreno idóneo donde echar raíces; se convertirá entonces en el terreno de una nueva experiencia jurídica separada de la precedente merced a una nueva visión de las relaciones entre sujeto y cosmos y de la función de aquél en éste». Vegeu una visió diferent, criticada per Grossi, per a posar les arrels consensuals a l'època medieval, a: Francesco CALASSO, *Il negozio giuridico*, Milà, Giuffrè, 1959, p. 147.

9. Cfr. Paolo GROSSI, *El orden jurídico medieval*, p. 89-92. Amb aquest concepte, el seu autor, el professor Paolo Grossi, vol indicar que les societats altmedievals es mouen entorn de les coses (*res*), que no són els homes qui fan arrels en la terra i la consideren propietat seva, sinó que és la terra i la sang qui atrau i lliga les persones al llarg del temps i les subordina al grup familiar extens, als llinatges i també al seu patrimoni material.

10. Més endavant evoca aquesta situació antiga el mateix Francesc Eiximenis (1330-1409) quan adverteix que «els prínceps i els pobles han de guardar-se fidelitat entre ells mateixos». Sobre aquest punt, vegeu: Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, amb introducció de L. Brines i versió i notes de J. Palomero, Alzira, Bromera, 2009, p. 146. Es tracta d'una versió adaptada al llenguatge actual però molt lliure des del punt de vista jurídic. En aquest sentit, és millor consultar l'edició incunable del 1499: Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa publica ordenat per lo reverent mestre Francesch Eiximenis*, València, 1499; i, ara, la recent Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, edició crítica de David Guixeras Olivet, Barcelona, Barcino, 2021, p. 213: «Com los prínceps e los pobles se deuen servir feeltat entre si mateixs e en quines coses».

11. Cfr. Harold J. BERMAN, *Diritto e rivoluzione: Le origini della tradizione giuridica occidentale*, Bolonya, Il Mulino, 1998, p. 99-102.

12. Cfr. Robert FEENSTRA, «L'insegnamento del diritto civile a Bologna e la sua diffusione nell'Europa occidentale», dins *L'Università dell'Europa: Le scuole e i Maestri. Il Medioevo*, Milà, Silvana, 1994, p. 179-210.

13. Cfr. Vito PERGIOVANI, «Il diritto canonico: il Medioevo», a Vito PERGIOVANI, *Norme, scienza e pratica giuridica tra Genova e l'Occidente medievale e moderno: Atti della Società Ligure di Storia Patria*, Gènova, Società Ligure di Storia Patria, 2012, p. 663-684.

força en l'Europa cristiana a redós d'un creixement econòmic i demogràfic iniciat a finals del segle XI i que coincideix amb les primeres croades de cavallers feudals dirigides a la recuperació de Terra Santa.

Les croades obriran de nou al tràfic mercantil marítim les vies mediterrànies bloquejades fins a aquells moments pels musulmans. Al mateix temps s'ha iniciat el procés de transició de les poliarquies feudals i senyorial, locals o comarcals, a les monarquies cristianes, que organitzen comunitats generals a partir de recuperar la noció i la pràctica de la potestat pública. L'arribada de nous corrents de pensament basats en l'aristotelisme impulsarà la convicció que la natura creada per Déu presenta una configuració racional de les coses i dels seus universals que permet ser coneguda o apreheua per la raó humana a través dels conceptes.

La nova ideologia comportarà que els primers juristes de Bolonya (els glossadors) superin la concepció subjectiva i particular del dret existent i estableixin una doctrina que implica una concepció objectiva del dret, segons la qual aquest es troba immers en les coses, els casos i les causes. Aquesta concepció racionalista legitimarà el renaixement de la potestat pública en tres dimensions significatives: *a*) la universal (el papat, l'Imperi, la unió d'alguns regnes); *b*) la general (monarquies cristianes), i *c*) l'especial (municipis i senyories locals o comarcals, col·legis i corporacions personals o gremials).

El nou corrent de pensament jurídic, que triomfarà a partir del segle XII i esdevindrà hegemònic durant l'època moderna, diferenciarà entre el dret natural cristià, establert per Déu en la natura, i el dret positiu humà, establert pels monarques i, si s'escau, pel *populus* i els seus representants en la societat o en les institucions. Amb aquest plantejament es reintegra a l'home la capacitat de crear dret, que abans se li negava perquè s'atribuïa exclusivament a Déu. Tanmateix, el dret positiu humà estarà subordinat al dret natural cristià, de la mateixa manera que el jurista està subordinat al teòleg o que la llei del monarca o de les corts està subordinada als preceptes de la teologia moral cristiana. El model polític de la monarquia de l'emperador Justinià (527-565) que vehicula el dret romà és el d'una monarquia monista (el rei és el representant exclusiu del regne, per la gràcia de Déu), absoluta (el rei està deslligat de l'observança del dret) i cesaropapista (el rei és el cap de l'Església en el seu regne).

Per altra banda, la construcció doctrinal i dogmàtica de la potestat pública o del poder polític que elaboraran els juristes del *ius commune* versa sobre la figura juridicopolítica de la *iurisdictio*,¹⁴ equivalent en la llengua vulgar catalana de l'època al ter-

14. Sobre aquesta figura jurídica, vegeu-ne una anàlisi estructuralista i semàntica a Pietro COSTA, *Iurisdictio: Semantica del potere politico nella pubblicistica medievale (1100-1433)*, 2a ed., Milà, Giuffrè, 1969, 2002, pàssim.

me «senyoria»¹⁵ que veiem que utilitza Francesc Eiximenis en la seva obra *Regiment de la cosa pública* (1383).¹⁶ Així, a partir de la glossa *Potest* del glossador Accursio (c. 1185-c. 1263) al Digest (l'obra de l'emperador Justinià que compila de manera ordenada la jurisprudència dels juristes romans de l'època clàssica —s. III aC-s. III dC—) podem concebre com a *iurisdictio*¹⁷ tota potestat pública amb competències en matèria legislativa, judicial, governativa i gràciosa per a actuar en el dret positiu, d'acord amb el dret natural cristià. Altrament i com ja hem apuntat abans, la *iurisdictio* admet graus i àmbits que no estan clarament jerarquitats o subordinats de dalt a baix, sinó que més aviat mantenen entre si unes relacions simbiòtiques o de coordinació,¹⁸ de manera que podem distingir, com ja hem apuntat abans, entre:

a) Unes *iurisditiones universales* que corresponen tant a l'Església i a les seves institucions com a Imperi cristià i que estan representades en l'àmbit jurídic per la vigència oficial i/o efectiva del *ius commune*. Arran de la guerra de les Investidures entre el papat i l'Imperi (s. XI-XII), el projecte imperial fracassarà, com es pot deduir del Concordat de Worms, del 1122, que hi posarà fi. També invocarà la *iurisdictio*

15. Cfr. Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, p. 77: «La primera proposició és que *cosa pública* és una comunitat de gent reunida que viu sota una mateixa llei, un mateix *senyor* i uns mateixos costums, tan si el conjunt és un regne, ciutat, vila, castell o qualsevol comunitat semblant que conste de més d'una *casa*».

Tanmateix, la versió de l'edició incunabile és millor i, en especial, també és millor la lectura que fa de les paraules posades en cursiva (que és meua). Vegeu-la a Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública ordenat per lo reverent mestre Francesch Eiximenis*, f. 13v: «La primera sies que cosa pública es alguna comunitat de gents ajustada o vivents sots una mateixa ley e *senyoria* e costumes sis vol aytal ajustament sia regne o ciutat o vila o castell o qualsevol semblant comunitat que no sia una *cosa sola*». La podeu trobar a: <www.antiblavers.org/galeria/albums/userpics/10223/Regiment_de_la_Cosa_P%20C3%20BAblica_1.pdf> (consulta: 10 octubre 2021). D'altra banda, l'edició crítica de David Guixeras dona arguments convincents que la paraula correcta és *casa*, i no *cosa*. Sobre aquest punt, vegeu: Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, 2021, p. 153, n. 6-8: «[...] la ciutat no pot ser *naguna casa singular*».

16. Cfr. Àngel LÓPEZ-AMO Y MARÍN, «El pensamiento político de Eiximeniç en su tratado de “Regiment de Princesps”», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 17 (1946), p. 85 i seg.

17. Cfr. gl. *Potest* a Digest, 2.1.1, «Est enim iurisdictio potestas de publico introducta, cum necessitate iuris dicendi, et aequitatis statuendae», dins *Corpus iuris civilis iustinianei, studio et opera Ioannis Febi, reimpressio phototypica editionis 1627*, vol. 1, Osnabrück, Otto Zeller, 1966, p. 123.

18. Cfr. Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, p. 81, on, a partir de la visió organicista del cos humà de sant Pau, es concep la «res publica» com l'ajuntament dels seus membres a semblança dels membres del cos humà: «Així, diu: “Vegeu on es troba situat de manera natural el membre viu en el cos, observa quina forma té i veuràs, en primer lloc, que és tanta la vinculació que un membre té amb l'altre que un serveix diligentment l'altre, i tot el que fa és d'utilitat per als altres”». L'edició crítica de David Guixeras Olivet, Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, 2021, p. 157, dona la versió més bona d'aquest passatge: «[...]vegeu lo membre viu en lo cors on és naturalment situat e atén quina manera tén, e veuràs primerament que tanta és la amor que la un membre ha a l'altre que la un servex axí diligentment a l'altre [e] que tot so que aquell fa servex als altres».

universalis la Unió d'Aragó, és a dir, la unió dels regnes i les terres de la Corona reial d'Aragó.¹⁹

b) Unes *iurisdictiones generales* que corresponen a tots els senyors i monarques que no tenen superior pel que fa a la potestat temporal, perquè són el vèrtex de la piràmide feudal o senyorial del seu territori. De fet, aquestes monarquies cristianes aviat reclamaran una *iurdictio* suprema i blindaran *de iure* les seves competències territorials rebent les figures jurídiques de diverses «regalies» del *ius commune* i desenvolupant aquestes figures mitjançant els *iura propria*.²⁰ Els binomis interactius rei-regne, príncep-principat, duc-ducat, comte-comtat o similars i la seva experiència històrica concreta permetran conformar i validar dos models d'organització política ben diferents: i) monistes (com en els casos de França o de Castella), o ii) dualistes (com en els casos dels territoris de la Corona d'Aragó o d'Anglaterra), en funció de l'exclusivitat o de la compartició, respectivament, de la titularitat de la *iurdictio generalis*, expressió política d'una comunitat general de matriu cultural nacional diferenciada, és a dir, d'un *populus* que a Catalunya s'expressa com a unitat orgànica²¹ i en la seva formulació jurídica com a «Universitas Cathaloniae» en les Corts de Barcelona del 1283.²²

c) Unes *iurisdictiones speciales*, d'àmbit local o comarcal (municipis o baronies) i d'àmbit personal (gremis, confraries, consolats mercantils, corporacions, etc.), totes elles configurades també com a unitats orgàniques o *universitates*.

19. Sobre aquest últim extrem, vegeu: Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La constitució política de la Corona d'Aragó», a María Isabel FALCÓN PÉREZ (coord.), *El compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*, Saragossa, Ibercaja i Diputación General de Aragón, 2013, p. 104; Cristian PALOMO, «Denominaciones históricas de la Corona de Aragón. Balance crítico e historiográfico», *eHumanista/IVITRA*, núm. 16 (2019), p. 160-180, i Jaume VICENS I VIVES, *Notícia de Catalunya: Nosaltres els catalans*, 2a ed., Barcelona, Vicens-Vives, 2010, p. 141-144, «Organització confederal i delegada».

20. Sobre la noció i el contingut de les regalies a Catalunya, vegeu: Jesús LALINDE ABADÍA, *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1964, p. 320-327.

21. Cfr. la visió del *populus* de Marsili de Pàdua (c. 1275 - c. 1343) «como una totalidad compuesta, ordenada e intrínsecamente diferenciada», a Pietro COSTA, «La soberanía en la cultura político-jurídica medieval: imágenes y teorías», *Res Publica*, núm. 17 (2007), p. 49.

22. Cfr. *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña publicadas por la Real Academia de la Historia. Tomo I. Primera parte: Cortes de Cataluña (Comprende desde el año 1064 al 1327)*, Madrid, Establecimiento Tipográfico de la Viuda e Hijos de Manuel Tello, 1896, p. 142; <https://sirio.ua.es/libros/BDerecho/cortes_de_aragon_y_catalunya_tomo_I/ima0195.htm> (consulta: 10 octubre 2021). Sobre la presentació del *populus* com a *universitas*, vegeu Pietro COSTA, «La soberanía en la cultura político-jurídica medieval», p. 47. Explica com es va produir aquesta evolució André GOURON, «Populus: legal entity and political autonomy», *Fundamina: A Journal of legal History*, núm. 1 (1996), p. 249-260. Sobre la visió de l'existència d'un sol *populus* català i dues repúbliques diferents que el representen, vegeu *infra* la nota 35.

En totes aquestes societats polítiques europees, la dimensió jurídica està per sobre de la dimensió política. El mateix monarca i els seus oficials estan obligats a observar el dret vigent. Per aquesta raó, no és possible l'absolutisme entès com a irresponsabilitat total del monarca que està desvinculat de l'observança del dret.

Tot amb tot, des de finals del segle xv i durant el segle xvi la situació canviarà sensiblement amb l'explosió del Renaixement i del pensament filosòfic modern, que donarà peu al denominat *gir antropològic* i a l'humanisme jurídic i polític amb l'aparició del denominat *mos gallicus* i de la noció de *sobirania política*, fonament de l'estat absolut i del seu successor: l'estat constitucional liberal.

Si apliquem l'esquema jurisdiccional a la Corona d'Aragó, i més concretament a Catalunya, podem comprovar-hi l'existència d'una pluralitat de jurisdiccions: dues d'universals (l'eclesiàstica i la de la Corona reial), unes poques de caràcter general (la del monarca i la del general o universitat de cada territori: Catalunya, Aragó, València...) i moltíssimes d'especials (tantes com les reivindicades o usades per municipis, senyories i altres *universitates* o entitats menors existents). També a la Corona d'Aragó, les relacions entre aquestes jurisdiccions o potestats públiques de diversos àmbits eren més de coordinació i de naturalesa simbiòtica que no pas estrictament jeràrquiques.²³

El renaixement del poder legislatiu que va comportar l'ús de la *iurisdictio generalis* per part del monarca toparà a Catalunya amb la decisió de les Corts de Barcelona del 1283, que prescriuen al monarca l'obligació de produir les constitucions generals i els estatuts d'acord i amb l'aprovació dels tres estaments generals de la societat catalana i de la major i més sana part dels seus representants, convocats i reunits en l'assemblea de corts. És la manifestació a Catalunya d'una dimensió de la cultura jurídica europea que Paolo Grossi ha posat de manifest en recordar que el veritable protagonista de la comunitat no és el *rex*, sinó el *populus*: «Es a él a quién compete la potestad normativa por excelencia: la *lex* es, antes que cualquier otra cosa, *constitutio populi*, ligada al *consensus* de la comunidad».²⁴ Que el rei pugui fer ell sol les lleis és una excepció del procediment normal que atribueix tal potestat legislativa «a la comunidad, a la pluralidad organizada en unidad».²⁵ Aquest era un dels principis fonamentals de la constitució política catalana del moment: el pactisme jurídic. Per a fer la llei general de Catalunya (constitucions o capítols de cort) calia una negociació entre el rei i els estaments durant el transcurs de la celebració de les corts i també el consentiment final d'ambdues parts.

23. Aquesta relació simbiòtica es pot entendre com una jerarquia relativa, i no pas absoluta. Sobre aquest punt, vegeu: Pietro COSTA, «La soberanía en la cultura político-jurídica medieval», p. 45.

24. Cfr. Paulo GROSSI, *El orden jurídico medieval*, p. 199.

25. Paulo GROSSI, *El orden jurídico medieval*, p. 201.

L'altre pilar fonamental de la constitució política medieval i moderna de Catalunya és el principi de l'imperi del dret; és a dir, tothom, àdhuc els mateixos monarques, està sotmès a l'observança del dret català, per tal com la concepció objectiva del dret dominant comporta la convicció que el dret no es crea, sinó que es declara —*ius dicere*— en conseqüència: com que deriva d'un ordre natural preestablert per Déu, obliga a tothom.²⁶

Aquest disseny constitucional implicava que Catalunya es configurava com una monarquia dualista on la comunitat general quedava representada en el seu àmbit més elevat pel príncep i per la corporació que representava al Principat, és a dir, pel General de Catalunya o, el que és el mateix, la Universitat de Catalunya i els seus òrgans representatius: els estaments o braços de les Corts i la Diputació del General o Generalitat. La relació entre les dues potestats generals es basava en la fidelitat, que quedava formalitzada en el jurament previ del monarca d'observar el dret català, condició *sine qua non* perquè el rei assolís la titularitat de la *iurisdictio generalis* a Catalunya, i posteriorment en el jurament d'obediència i fidelitat per part dels naturals catalans.

En aquest sentit, a Catalunya per a fer efectiu l'imperi del dret calia que el General disposés d'una compilació escrita del dret general català,²⁷ d'una autonomia financera per a negociar el donatiu que es feia al monarca durant la celebració de les corts²⁸ i d'una administració de justícia independent capaç d'obligar el monarca i els seus oficials a observar el dret.²⁹

El procés compilatori de les Constitucions i dels altres drets de Catalunya i dels privilegis i drets del seu General es va iniciar a principis del segle XV i ha estat estudiat àmpliament per diversos autors.³⁰

26. Pietro COSTA, «La soberania en la cultura político-jurídica medieval», p. 54, i Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Constitution and political representation in the Crown of Aragon», a J. ALBAREDA i M. HERRERO SÁNCHEZ (ed.), *Political representation in the Ancien Regime*, Nova York i Londres, Routledge, 2019.

27. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Les compilacions del dret general català», *Glossae: European Journal of Legal History*, núm. 7 (1995), p. 113-134.

28. Vegeu Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ i Pere ORTÍ GOST, «Introducció», a Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ i Pere ORTÍ GOST (cur.), *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya. Els capítols del donatiu (1288-1384)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1997, p. VI-IX.

29. Cfr. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La justícia en la Corona de Aragón», a *La Administración de justicia en la historia de España: Actas de las III Jornadas de Castilla-La Mancha sobre Investigación en Archivos. Guadalajara, 11-14 noviembre 1997*, Guadalajara, Junta de Comunidades de Castilla-La Mancha, 1999, p. 649-686; i Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «El principi de l'imperi del dret i el control de la seva observança a la Catalunya medieval i moderna», a R. FERRERO i Ll. GUIA (coord.), *Corts i parlaments de la Corona d'Aragó: Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, València, PUV, 2008, p. 559-568.

30. Així: Ramon d'ABADAL I DE VINYALS i Jordi RUBIÓ i BALAGUER, «Notes sobre la formació de les compilacions de constitucions i altres drets de Catalunya i de capítols de corts referents al General», *Revista dels Estudis Universitaris Catalans*, núm. IV (1910), p. 409-465; cfr. Josep M. FONT, «Estudi introduc-

En el cas de la localització recent del *Llibre de vuit senyals*, la seva transcripció i el seu estudi ens han demostrat que la normativa de la Generalitat fou clarament objecte de compilació també abans de l'aparició del *Llibre dels quatre senyals* (LQS)³¹ i fou fruit d'un procés lligat a la mencionada compilació del dret general, la qual difícilment hauria ignorat que la institució més representativa de l'emancipació dels estaments, amb el seu paper fonamental en la defensa del dualisme polític i el pactisme jurídic, la Generalitat, havia escapat a aquests principis compiladors i havia tingut un paper secundari respecte a les Constitucions i els altres drets de Catalunya. L'objectiu del *Llibre de vuit senyals* era confeccionar un compendi de la normativa fonamental que configurava el règim jurídic dels *deputats* o delegats del General de Catalunya, i el seu contingut permetia perfilar un tractat sobre la naturalesa política i jurídica de la Generalitat i demostrar que la institució no era una subtil comissió estamental de durada arbitrària, com havia insinuat Ferran I Trastàmara, sinó que el seu origen pràctic havia donat lloc a la formació d'un espai polític amb continuïtat i pervivència en el temps, com bé mostrava el dret i específicament el *Llibre de vuit senyals*, que esdevenia un instrument de reafirmació de l'autonomia institucional, per la qual cosa es feia impossible desmuntar aquest espai construït sobre les bases del pactisme jurídic i el dualisme polític, ambdós configuradors de la mencionada estructura simbiòtica del poder públic o jurisdiccional del Principat de Catalunya i, per extensió, de la Corona d'Aragó.

El *Llibre de vuit senyals* és un document que demostra que a principis del segle xv es considera que les bases jurisdiccionals de la institució es troben al 1359, sense oblidar els antecedents del 1289 i el 1291, i mostra quin és el moment considerat com a més representatiu del desplegament jurisdiccional i administratiu de la institució durant l'època de consolidació: les Corts del 1376.³² Les figures jurídiques que apareixen

tori», a *Constitucions de Catalunya: Incunable de 1495*, 2a ed., Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988, 2004, p. 33-75, «La compilació manuscrita (1413-1422)»; Narcís de SANT DIONÍS, *Compendium Constitutionum Generalium Cathalonie*, introducció, edició i apèndix de Daniel Álvarez Gómez, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2016, p. 28-44; Pere RIPOLL SASTRE, *El Llibre de Vuit Senyals de la Generalitat de Catalunya (segle xv)*, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, en premsa (Textos Jurídics Catalans).

31. Es tracta d'un document que compilava les normes que regien la Generalitat des de la reforma del 1413 i que tingué una difusió destacada després d'ésser imprès per primer cop el 1634. Fou motiu d'estudi per part de Tomàs de Montagut, qui plantejà la hipòtesi que el *Llibre de vuit senyals*, el qual apareixia referenciat en documents dels segles xvi i xvii i que no es pogué localitzar, hauria d'haver contingut la normativa corresponent al període de formació de la institució i, per tant, abans del 1413. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Estudi introductorio», a *Llibre dels quatre senyals*, Barcelona, Base, 2006, p. 16.

32. Es tracta d'un any significatiu també per a Torra i Prat, qui en la seva anàlisi de la visita del General de Catalunya en el període 1431-1714 i parlant específicament sobre un memorial confeccionat per juristes de la visita i de la Diputació en resposta a les pretensions de Felip V d'atribuir-se jurisdicció en els afers d'ambdues institucions, considera que aquest manual va servir per a recordar al monarca els fona-

en el manuscrit són ben il·lustratives de la relació contractual que es produeix entre el rei i els estaments, encaminada a desplaçar el monisme polític en un moment que destaca per l'ús de la clàusula *cessante causa cessat effectus* i, per tant, d'aquell conjunt de supòsits pels quals el monarca perdria l'ajut ofert per part dels estaments, com mostra, per exemple, el capítol de cort 14 del 1359.³³

L'autonomia financera s'estava construint limitant l'actuació del monarca en tots els poders proporcionats pel *ius commune*. La disposició 35 del 1359³⁴ parla clarament del principi *motu proprio*, de les regalies de gràcia, remissió (perdonar pagaments), sobreseïment (aturar el procediment), alongament (aplaçar pagaments) o empara (embargaments en benefici propi); en definitiva, poders bloquejats que comportaven mesures antiabsolutistes. És una constant en tot el *Llibre de vuit senyals* la diferenciació entre la jurisdicció ordinària —la regulada per la llei— i la jurisdicció delegada —la que el rei podia emprar per a «abusar» del seu poder—. Per això capítols com el 14 de la Cort del 1373³⁵ prohibien durant la proferta que el rei pogués nomenar jutges *ad hoc* en les jurisdiccions ordinàries que interferirien en la independència dels procediments oberts en aquelles jurisdiccions. Només ho podria fer en tres casos: per crims de lesa majestat (traïció, rebel·lió, sedició, etc.), falsa moneda o sodomia. Com es veurà, és una mesura que es troba en la majoria de corts del *Llibre de vuit senyals*.

És rellevant que per a la construcció del sistema dualista no només es limités la possessió de les contribucions dels braços al rei, sinó que directament se li prohibís tocar ni prendre aquests diners, ja que l'execució es faria per decisió de la Cort i només per les persones que aquesta nomenaria (disposició 16 del 1373).³⁶ Per altra

ments constitucionalistes del sistema polític català, ja que a partir del 1376 els monarques d'Aragó havien abdicat qualsevol prerrogativa en les causes de la visita i dels negocis de la Generalitat, aspecte que quedava recollit en la normativa pactada de les corts a partir d'aquell any. Vegeu R. TORRA I PRAT, *Anticorrupció i pactisme: La visita del General de Catalunya (1431-1714)*, Catarroja, Afers, 2020, p. 198-199.

33. En aquest cas concret foren: 1) davant l'aplicació de la pau i treva durant més de dos anys; 2) si la treva fos d'un any o menys, l'ajuda es continuaria recaptant i quedaria en mans dels diputats, els quals la reservarien per als afers de la guerra si s'esdevenia dins dels dos anys següents o en un tercer any; i 3) si la treva fos superior a un any però inferior a dos, seria collida durant un any i quedaria sobreseguda, però si tornés la guerra, es podria tornar a recaptar fins que s'arribés als dos anys íntegrament. La clau d'aquesta disposició en aquell moment és que hi havia dos anys per a collir l'ajuda; llavors, els supòsits es referien a aquests dos anys. Igualment, els supòsits eren acompanyats d'altres mesures, com que el rei jurés a l'arquebisbe de Tarragona sota pena d'excomunicació (sentència de vet) que no faria un ús privatiu dels diners del fisc, de l'erari, i que la recaptació que no s'ajustés als afers de la guerra es podria dedicar a altres polítiques públiques. *Llibre de vuit senyals*, f. 74ra-74va. Vegeu M. Sánchez sobre el període de construcció del sistema fiscal català (1288-1345) en què apareix aquest principi, etapa anomenada per Henneman el «*war financing*» («període del subsidi de guerra»). M. SÁNCHEZ, «La fiscalidad real en Cataluña (siglo XIV)», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 22 (1992), p. 367.

34. *Llibre de vuit senyals*, f. 77va-77vb.

35. *Llibre de vuit senyals*, f. 98va-99ra.

36. *Llibre de vuit senyals*, f. 99ra-99va.

banda, en aquell moment ja feia uns anys que s'havia establert el sotmetiment de la família reial i del seu entorn al pagament de tributs, cosa que situava la monarquia per sota de la llei (disposició 4.71 del 1365).³⁷ Paral·lelament a aquestes accions, l'autonomia fiscal s'anava articulant amb l'establiment de procediments administratius comuns, com ara els preceptes del capítol 16 del 1365,³⁸ que plantejaren dos processos diferents: per una banda, l'obligació de cada braç de col·lectar i portar la moneda individualment com a competència exclusiva a causa dels seus diferents interessos pel que fa a la representació que tenien en el conjunt de la comunitat; per altra banda, la despesa d'aquesta col·lecta havia de ser mancomunada, per la qual cosa havia d'integrar-se i havia d'esdevenir l'element comú i transversal. Per tant, la col·lecta, seguint la dinàmica de l'estamentalisme, representava els diferents interessos dels braços dins el General i era el reflex de l'estament; en canvi, la despesa representava la superació d'aquest estamentalisme, ja que feia que en la distribució hi hagués una solidaritat que portaria a un sistema de gestió conjunt.

Aquesta visió encara embrionària portaria a un General identificat com una corporació pública en les corts posteriors, com a resultat del desenvolupament d'unes assemblees polítiques sorgides d'una economia orientada a la guerra i que asseguraven el dret a consentir el tribut, el dret a participar en l'elaboració i la sanció de la llei, el dret a celebrar aquestes reunions de manera periòdica, i l'elecció, per dir-ho d'alguna manera més o menys democràtica, dels representants del tercer estament, el control dels oficials reials i la participació en l'exercici de la justícia sobirana.³⁹ El *Llibre de vuit senyals* compila les particularitats de tots aquests principis, com es pot veure en el capítol 87 del 1376⁴⁰ (desenvolupat en altres disposicions com ara el capítol 14 del 1378,⁴¹ el qual destaca que es fa per justícia i no per govern, ja que aquesta segona possibilitat implicaria que no hi hagués sentència, aspecte clarament vinculat al pactisme), on es condiona la proferta a la satisfacció dels greuges per via judicial, amb la gratuïtat dels actes administratius i la promulgació de constitucions a instància dels braços, i no del rei.

Aquesta dinàmica va implicar la multiplicitat de matèries tractades en les corts i que apareixen en el *Llibre de vuit senyals*. S'hi veu l'interès dels braços per regular matèries pròpies del dret penal, marítim, militar o processal, amb fortes mesures destinades a evitar l'evasió fiscal com a resultat d'un potent sistema tributari i financer que difícilment s'hauria aconseguit sense una estructura jurídica transversal als estaments. El descobriment de procediments complexos de finançament derivarà en un

37. *Llibre de vuit senyals*, f. 129vb-130ra.

38. *Llibre de vuit senyals*, f. 134va-135rb.

39. M. HÉBERT, *Parlament: Assamblées représentatives et échange politique en Europe occidentale à la fin du Moyen Age*, París, Boccard, 2014, p. 254.

40. *Llibre de vuit senyals*, f. 36rb-37ra.

41. *Llibre de vuit senyals*, f. 43rb-43vb.

deute que, per una banda, es convertirà en un problema, però, per l'altra, donarà lloc a un alambinat sistema que es nodrirà dels tributs de la Generalitat, amb els quals es crearà una política favorable a aquests mitjançant la unió econòmica i de mercat comú de la Corona d'Aragó, com es pot veure quan es promulguen les ordinacions sobre les imposicions. La fallida política d'amortització del deute és el que permetrà, en definitiva, la continuïtat de la institució.

El *Llibre de vuit senyals* és, en definitiva, una mostra de l'edificació dels poders de la Generalitat, fidel reflex de la constitució política de Catalunya que s'articula a través d'una monarquia dualista construïda per mitjà del pactisme jurídic. Per altra banda, resulta fonamental que el *Llibre de vuit senyals* (amb la normativa del 1413) disposi no només els drets del General, sinó també les obligacions del monarca, en les quals el jurament té un paper fonamental, i, com ja s'ha indicat, esdevé un dret del General que, abans de jurar-li fidelitat, el monarca hagi de jurar obligatòriament el dret general del Principat,⁴² que és el dret que limita la seva *plenitudo potestatis* i que possibilita, per tant, la jurisdicció de la Generalitat.

El professor Víctor Ferro⁴³ ha estudiat els elements principals que configuren la doctrina jurídica sobre el pactisme a Catalunya i en altres llocs d'Europa, utilitzant com a fonts de coneixement la legislació catalana vigent els anys 1715-1716 i la jurisprudència judicial i doctrinal catalana que figura en les obres dels juristes catalans que la van publicar durant els segles XVI i XVII. També utilitza la bibliografia que establia l'estat de la qüestió en el moment de la redacció del seu llibre (1985), així com algunes fonts documentals. Víctor Ferro tracta en la seva obra alguns punts fonamentals que integren l'entramat institucional pactista a Catalunya: les Corts, la Generalitat, la facultat col·legisladora dels estaments, la defensa de la legalitat i les contrafaccions, la interpretació de les lleis, el principi de la llibertat civil i el Tribunal de Contrafaccions o de Contraconstitucions.⁴⁴

Pel que fa a les corts catalanes, on se celebra la cerimònia més rellevant del pactisme i amb la qual es produeix l'establiment de la llei general catalana, el jurista Lluís de Peguera (1560-1610), seguint en part l'obra anterior de Jaume Callís⁴⁵ (1364/1370-1434), va escriure un opuscle, publicat pòstumament el 1632 i reeditat el 1701, titulat

42. Vegeu una visió exhaustiva d'aquesta qüestió a M. BAJET ROYO, *El jurament i el seu significat jurídic al Principat segons el dret general de Catalunya (segles XIII-XVIII): Edició de la «forma i pràctica de celebrar els juraments i les eleccions a la ciutat de Barcelona en el segle XV»*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, Seminari Permanent i Interuniversitari d'Història del Dret Català Josep M. Font Rius, 2009, p. 44-60.

43. VÍCTOR FERRO POMÀ, *El dret públic català*, p. 289-292.

44. Ibídem i, sobre el Tribunal de Contrafaccions, vegeu Josep CAPDEFERRO I PLA i Eva SERRA I PUIG, *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya i la seva activitat (1702-1713)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2015, pàssim.

45. JAUME CALLÍS, *Extragravatorium curiarum [...] per dominum Iacobum de Callicio*, (Barcelona), 1518.

*Practica, forma, y estil, de celebrar Corts Generals en Cathalunya, y materias incidentes en aquellas.*⁴⁶ Es tracta d'una exposició elemental del procediment parlamentari català pel qual s'arriba a constituir la llei general de Catalunya. Aquest procediment garanteix la llibertat parlamentària perquè obliga a seguir de manera ordenada en el temps els tràmits processals següents: *a)* la convocatòria reial; *b)* la proposició inicial del rei i la resposta del representant dels braços; *c)* l'elecció de càrrecs estamentals; *d)* el jurament; *e)* els judicis d'habilitació; *f)* el dissentiment; *g)* les incidències del monarca; *h)* els greuges presentats al monarca; *i)* les constitucions i els capítols de cort; *j)* la fi i conclusió de la cort.

Aquest procediment del dret parlamentari català dona forma als principis estructuradors del pactisme: l'imperi del dret i el pactisme jurídic. Aquest últim es fa efectiu en orientar i afavorir la producció de les constitucions i lleis catalanes per la via de la negociació, el tractament i el contracte entre el rei i els tres estaments del General de Catalunya.⁴⁷

Així, si ens fixem en el procediment per a fer constitucions seguit en la Cort General de Montsó del 1585, veurem que se segueixen els passos següents:

- i. Es sol nomenar una comissió de divuit persones (sis per braç) que es reuneixen en una casa situada fora del lloc on es reuneixen els estaments per tractar i proposar per escrit, en uns memorials o quaderns, els capítols de constitucions que s'han de considerar i aprovar pels tres estaments.
- ii. A continuació, es llegeixen aquests capítols en cada braç on es procedeix a fer les esmenes o apuntaments que es consideren convenients pels membres de cada braç a mesura que exposen el seu parer en la votació corresponent.
- iii. Després es procedeix a combinar els apuntaments i esmenes fetes dins de cada braç.
- iv. El promotor de cada estament refereix als altres els resultats d'aquesta combinació.
- v. Es procedeix a la combinació i concòrdia dels textos ja combinats dels tres estaments.

46. Cfr. Lluys de PEGUERA, *Practica, forma, y estil, de celebrar Corts Generals en Cathalunya, y materias incidentes en aquellas*, (Barcelona), 1701, i Lluys de PEGUERA, *Practica, forma, y estil, de celebrar Corts Generals en Cathalunya, y materias incidentes en aquellas*, estudi introductor de Tomàs de Montagut Estragués, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 1998, 2a ed.

47. Aquests principis doctrinals del pactisme eren ben coneguts durant el segle XVII, com reflecteix Joan Pere Fontanella quan diu: «Quia in Cathalonia Rex solus non condit leges, sed Rex cum populo, et eis adstringitur Rex sicut caeteri, et eas iurat se observaturum in ingressu sui regiminis in vim Const. 2. tit. de iuram. ax. volun. comm. necessari. et idem cavetur aliis etiam constitutionibus [...]». Vegeu aquesta citació a: Iohannes Petrus FONTANELLA, *Decisiones Sacri Regii Senatus Cathaloniae*, t. 1, Lió, 1668, dec. 283, par. 7, p. 528.

vi. Es passen i aproven els capítols de constitucions pels tres estaments sempre que pel resultat de la votació plaguin a la major part.

vii. Es presenten al Rei els capítols de constitucions passats pels tres estaments amb súplica de què vulgui decretar-los.

viii. El Rei o, en nom seu, els tractadors atorguen les primeres decretacions als capítols de constitucions suplicats pels estaments. Aquestes decretacions poden consistir en donar el «Plau a sa magestat» purament i simplement o bé atorgar-lo amb manifestació del significat més o menys concret d'aquesta voluntat que pot ser, fins i tot, negativa o incongruent pel que fa a allò suplicat. Alguns cops el rei contesta amb una manifestació de la seva voluntat més o menys congruent amb allò suplicat pels tres estaments però sense fer constar el «Plau a sa magestat».

ix. A continuació, les primeres decretacions del Rei són tractades pels tres estaments de la mateixa forma que els memorials o quaderns inicials dels capítols de constitucions i finalment presenten al monarca les rèpliques i acceptacions a les primeres decretacions que poden consistir bé en acceptar purament la decretació del monarca, bé en suplicar al rei que reformi, millori o habiliti les primeres decretacions, bé, fins i tot, en suplicar al rei que mani esborrar algun dels capítols presentats i decretats.

x. El monarca procedeix, normalment a través dels tractadors, a decretar les primeres rèpliques suplicades pels tres estaments donant lloc a les segones decretacions que poden consistir: en atorgar el «Plau a sa magestat» (purament o condicionat); en ratificar les primeres decretacions dient que: «No y ha que mudar»; en manifestar la seva voluntat lliurament; o en atorgar «que's borre».

xi. Comunicades als tres estaments les segones decretacions del monarca, els estaments procedeixen a formular-li les segones acceptacions i rèpliques.

xii. El monarca procedeix a atorgar les terceres decretacions a les segones acceptacions i rèpliques de forma anàloga a les anteriors.⁴⁸

El jurista Andreu Bosch (1570-1628) manté que en la Cort General de Catalunya hi ha present la república o cos místic de Catalunya, és a dir, el *populus* de Catalunya configurat o institucionalitzat com a Principat de Catalunya, format pel rei com a cap (el príncep) i els braços o estaments. Tanmateix, aquests braços o estaments es podien concebre també com a membres del *populus* de Catalunya (el Principat, en sentit més específic, sense incloure el rei), els quals constituïen el General del país, és a dir, la *Universitas Cathaloniae*.

48. Cfr. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Estudi introductori», a Lluys de PEGUERA, *Practica, forma, y estil, de celebrar Cortes Generals en Cathalunya, y materias incidentes en aquellas*, 2a ed., Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 1998, p. XL-XLI.

En definitiva, hi hauria un sol *populus* de Catalunya, però amb dues persones distintes: la primera és la «república general per tots», que comprèn alhora el rei i els braços; i la segona república comprèn només els braços. Aquesta doctrina birepublicana, vàlida a Catalunya, és el que ens permet parlar de la seva constitució política com un exemple palès del model de monarquia dualista, fonamentada en els principis de l'imperi del dret i del pactisme jurídic.⁴⁹ El General o la seva *deputació* permanent, anomenada més tard Generalitat, dialogava i pactava amb el rei, tot jurant-li una fidelitat i obediència que no eren incondicionals, ans al contrari, es condicionaven expressament a l'observança del dret català per part del monarca.

La constitució *Volem, estatuiim e ordenam* de les Corts de Barcelona del 1283 estableix una veritable potestat col·legisladora dels braços amb el rei. Aquests «pactes es sobreposaven a la potestat legisladora del príncep i la limitaven».⁵⁰

Si mirem el dret comparat, veurem facultats col·legisladores equivalents —encara que més tardanes que a Catalunya— a Aragó (1301), València, Castella (1387), Anglaterra i Alemanya. A França, en canvi, els estats generals no l'obtingueren mai.⁵¹ Però més important que declarar el principi de l'imperi del dret era aconseguir la seva efectivitat mitjançant la institucionalització d'òrgans i de procediments de control. «L'observança, clau de volta del dret català»⁵² és el títol que dediquen el professor Josep Capdeferro i la professora Eva Serra al capítol on estudien «El dret paccionat de Catalunya i la seva percepció», la «Consumació del procés secular de l'Observança»⁵³ i les «Contrafaccions, greuges, fiscalització: vasos comunicants».⁵⁴

Tots aquests mecanismes i procediments institucionals anaven dirigits a la defensa de l'ordenament jurídic català i dels drets que el componien, entre els quals destaquen per la seva rellevància el dret paccionat a les corts, expressat en forma de constitucions, capítols de cort i actes de cort. El capítol de cort aprovat pel rei Martí i pels estaments a les Corts de Barcelona del 1409 i la constitució de la Cort de Barcelona del 1599 enumeren de manera ordenada i fins i tot prevalent, en el segon cas, les fonts del dret que integren l'ordenament jurídic català. En cap d'ambdues disposicions no s'esmenta una font de dret català general, i no orgànica, de producció reial exclusiva.

49. Cfr. VíCTOR FERRO POMÀ, *El dret públic català*, p. 137-138, esp. nota 1.

50. VíCTOR FERRO POMÀ, *El dret públic català*, p. 191.

51. VíCTOR FERRO POMÀ, *El dret públic català*, p. 192, 424 i seg., 442 *in fine* i seg.

52. Cfr. JOSEP CAPDEFERRO I PLA i EVA SERRA I PUIG, *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya*, p. 38-52.

53. *Ibidem*, p. 43.

54. *Ibidem*, p. 50.

Ni pragmàtiques, ni provisions, ni edictes no hi tenen lloc. La intervenció del rei s'ha de canalitzar a través de la Cort, on tan sols posseeix un poder col·legislador que s'ha de completar amb el consentiment dels estaments, amb el pacte. El rei no té la primacia en la creació del dret i això queda confirmat per la disposició suara esmentada del 1599. La legislació privativa del monarca no podrà derogar mai el dret paccionat.

Si comparem aquest sistema amb el del regne de Castella, veurem que la manera de solucionar el mateix problema és ben diferent i allí va dirigida des del segle XIV a promoure i fonamentar l'absolutisme monàrquic. A Castella, per l'*Ordenamiento de Alcalá*, del 1348, matisat posteriorment per la Llei primera de Toro, del 1505, hom estableix ja un veritable ordre de prelación de les fonts jurídiques pel qual s'atorga a la legislació privativa del monarca —que pot derogar la legislació de les corts— el primer lloc en el sistema de fonts. En segon lloc i si no hi ha una norma general, es poden invocar el drets locals municipals, els quals, tanmateix, poden ésser modificats pel rei, i s'ha de provar que s'utilitzen encara per a poder-se invocar. En el tercer lloc de l'ordre de prelación hi ha les *Partidas*, que són la versió castellana del dret comú, un dret reial que sintetitza i filtra el dret de l'Imperi i de l'Església a través de la llengua i del tarannà castellans. Finalment, també és el rei qui pot interpretar tot el sistema i omplir les llacunes amb noves disposicions.

Com veiem, a Castella el rei queda deslligat de qualsevol poder polític inferior o superior. La seva voluntat es pot traduir directament en un dret d'abast general per a tot el regne. No hi ha cap força social que pugui oposar legítimament un dret propi al dret del rei. Per això, a Castella els jutges no estaven obligats a motivar les seves sentències. Tot abocava a l'absolutisme monàrquic.

A Catalunya (com a la resta de la Corona d'Aragó) la situació, com hem vist, és ben diversa. Els estaments socials dirigents estan vinculats directament a la creació del dret: *a*) a través de les institucions polítiques i legislatives (corts i Diputació del General); *b*) a través del reconeixement de la plena vigència dels drets municipals i senyoriais; *c*) a través de la possible interpretació i invocació directa del dret comú, de l'equitat i de la bona raó.

En la creació del dret català, el pactisme, configurat a la Cort de Barcelona del 1283, es manté durant els segles XV i XVI per mitjà de ratificacions expresses dels monarques que s'apleguen en la Compilació del 1588-1589 sota el títol «De observar Constitutions», de manera que veiem com els poders absoluts del monarca queden limitats pel pactisme en l'esfera legislativa. Tanmateix, en matèria judicial i executiva, el rei obté certs poders absoluts que s'apleguen sota el concepte de *regalia*. Això provoca una tensió entre absolutisme i pactisme que es manté a Catalunya durant aquest període, mentre que a Castella ja s'havia resolt en favor de l'absolutisme.⁵⁵

55. Vegeu Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Pactisme o absolutisme a Catalunya: les grans institu-

La supremacia de la llei paccionada té com a corollari la invocació implícita per Francesc d'Eiximenis de la vella doctrina del tiranicidi,⁵⁶ ja formulada per Joan de Salisbury en el segle XII per a incloure dins de la figura del tirà, a més a més de la d'aquell governant que governava *absque titulo* i la del que governava amb títol però servint un interès particular en lloc del bé públic, la del qui governava violant les lleis.⁵⁷ En conseqüència, aquest últim, en vulnerar el principi de l'imperi del dret, incorria en una contrafacció.

El Tribunal de Contrafaccions o de Contraconstitucions (1702, 1705, 1713) és el darrer mecanisme que apareix en el temps, d'entre una sèrie d'institucions dirigides a vetllar per l'observança del dret a Catalunya⁵⁸ i a restablir el dret que ha estat infringit. El professor Víctor Ferro el 1987 de manera esquemàtica⁵⁹ i els estudis de Josep Capdeferro i d'Eva Serra el 2015⁶⁰ d'una manera àmplia i exhaustiva, han analitzat els antecedents, la constitució orgànica, el funcionament i el procediment d'aquest Tribunal creat per les Corts de Barcelona del 1702 i reformat per les del 1705.

Capdeferro i Serra han estudiat també l'activitat del Tribunal fins al 1713 a través dels casos concrets que han pogut documentar. Tanmateix, per a protegir la legalitat catalana vulnerada, ja es van establir per via judicial altres controls anteriors: el síndic de la Diputació del General el 1413, el control per la Reial Audiència el 1481 i el control per un tribunal mixt de jutges nomenats en part pel rei i en part pels braços durant un cert període de la dominació francesa (1640-1652).

La constitució política de la Catalunya medieval i moderna basada en els principis de l'imperi del dret i del pactisme jurídic havia anat madurant i actualitzant el seu ordenament jurídic i institucional en la mesura que ho permetia la seva inserció en la monarquia composta dels Àustria i per les vies jurisdiccionals que tenia obertes. El

cions de govern (s. XV-XVI)», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 19 (1989), p. 670-672.

56. Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, edició crítica de David Guixeras Olivet, p. 272: «E haurà nom *pare* e és enemich cruel! E haurà nom *senyor natural*, e serà cruel tyran! Haurà nom *loch-tinent de Déu* e serà tyran infernal! Haurà nom *cap de poble* e serà mort de la tua gent! Serà appellat *patró de justícia* e serà corruptor de tota ley e de tota veritat, sens fe e sens tota bonesa! Hages piat d'aquelles tues ovelles qui aytal demoni sostenen e suporten per la tua temor, e da-lus pastor just, discret e servidor teu que les govern e les endrès a tu. E foragita, Senyor, lo demoni pastilent de la dignitat pastoral e senyoria, e da-li de present per què.s conegua, segons que merex, la sua nequícia e reprovada vida [...]».

57. Cfr. Víctor FERRO POMÀ, *El dret públic català*, p. 271-272. Sobre la representació medieval del tirà, vegeu Pietro COSTA, «La soberania en la cultura político-jurídica medieval», p. 57-58.

58. Cfr. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «El principi de l'imperi del dret i el control de la seva observança a la Catalunya medieval i moderna», a R. FERRERO i Ll. GUIA (coord.), *Corts i parlaments de la Corona d'Aragó*, p. 559-568.

59. Cfr. Víctor FERRO POMÀ, *El dret públic català*, p. 418-427.

60. Vegeu-los a: Josep CAPDEFERRO i PLA i Eva SERRA i PUIG, *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya*, i Josep CAPDEFERRO i PLA i Eva SERRA i PUIG, *Casos davant del Tribunal de Contrafaccions de Catalunya (1702-1713)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2015, pàssim.

Tribunal de Contrafaccions va ser un bon exemple d'aquesta modernització institucional del pactisme, que emergia dins d'una societat amb trets de modernitat, com ens indiquen Josep Capdeferro i Eva Serra:

El Tribunal de Contrafaccions s'implantaria en una Catalunya cada vegada més cohesionada, amb un territori articulat a nivell productiu i mercantil, on l'ascensor social estava funcionant prou bé (Garcia Espuche 1998). Una comunitat amb trets de republicanisme, força horitzontal, amb una idea del bé comú molt estesa entre els estrats populars (Corteguera 2005) i amb una participació en els afers públics elevada. Els freqüents mecanismes de fiscalització augmentaven i reforçaven tal participació, tot i que no amb l'eficiència desitjada (Capdeferro 2007). No cal dir que aquell món no estava només carregat de virtuts, també de defectes i corrupteles.

Per a acabar aquesta ràpida i impressionista visió del pactisme català medieval i modern fins a la seva supressió violenta per raó de la conquesta militar de Catalunya per les tropes borbòniques a principis del segle XVIII (1705-1714), és convenient reproduir una part de la valoració final de la història del dret públic català que fa Víctor Ferro:

Les institucions de Catalunya, que registren tantes consecucions notables, tant per llur caràcter primerenc com per llurs mèrits absoluts —repartiment de fet de la potestat legislativa entre el príncep i el país; supeditació de tota autoritat a la llei paccionada; vinculació directa dels oficials a la legalitat; custòdia política i judicial de l'ordre jurídic i administració d'un erari públic diferent del del príncep a càrrec d'una representació permanent dels Braços; garanties de la seguretat personal i tantes altres— culminen així en uns procediments que realitzen en mesura gairebé insuperable les aspiracions implícites en totes elles: preservació del principi de la llibertat sota l'imperi del dret, definit i declarat, arribat el cas, en un judici imparcial.⁶¹

61. Cfr. VÍCTOR FERRO POMÀ, *El dret públic català*, p. 449-450.